

VIAȚA ELEMENTELOR: ELEMENTUL DE LA ÎNCEPUTURILE MODERNITĂȚII (*DON QUIJOTE*)

ION MILITARU*

„Cartea dezamăgirii spaniole,”¹ *Don Quijote* nu este o carte a evidenței care să se epuizeze în relatarea unor nerozii amuzante spuse plăcut. O astfel de carte nu poate fi lăsată pe seama afișajului elementar al celei dintâi lecturi. Evidența nu are relevanță într-un astfel de caz. Mori de vânt văzute ca uriași, turme de oi transformate în armate dușmane, hanuri devenite castele, - este prea simplu pentru a intra într-un denunț de felul: toate ca o adunătură de fantezii puerile, pe care nici măcar rigorile unui infantilism al basmului nu și le adoptă.

Dacă așa stau lucrurile și dacă, într-adevăr, o astfel de lectură nu ajunge acolo unde se află *adevărul* cărții - unde se află acesta? Ce modalitate de lectură trebuie adoptată pentru ca oferta de primă instanță să fie depășită, iar în locul ei să apară alta? Dacă marea carte nu poate fi coborâtă sub nivelul pragului infantil al fanteziei, unde trebuie ea urcată? Și, mai ales, cum? Din moment ce ea nu se mai constituie din ceea ce efectiv o constituie, nu construim o altă carte, paralelă, care să nu mai aparțină lui Cervantes trecând-o, arbitrar, în lotul inventivității și participării noastre co-auctoriale? Nu există riscul falsificării în depășirea a ceea ce autorul spune direct, construind alte spuse, altă carte, indirect?

*

Povestea este cât se poate de simplă și, totodată – paradoxal! - cât se poate de complicată. Pentru simplitatea poveștii pledează punctul de pornire, referința și stilistica adoptată. Ca într-o poveste obișnuită, se arată că trăia *cândva*, într-un *timp neprecizat*, într-un sat de care autorul *nu ține să-și aducă aminte*, un hidalg scăpătat. Modul de viață al acestuia era la fel de simplu. Se hrănea modest, era îmbrăcat oarecum întârziat față de moda vremii, și avea, pentru rangul său, o chelăreasă și un argat bun la toate. „Ani să tot fi avut hidalgul nostru ca la vreo 50”.

* Cercetător științific I, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolaescu Ploșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: militaruiou_n_l@yahoo.com.

¹ Ramiro de Maeztu, *Don Quijote, Don Juan și Celestina*, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1999, p. 99.

La toate acestea se mai adaugă ezitățile în privința numelui: Quijada sau Quejada. Asta, însă, nu are prea mare importanță, se arată. *Ceea ce trebuie știut, însă...*, precizează autorul, este altceva: în ceasurile de liniște, hidalgul se îndeletnicea cu un lucru cam nepotrivit: citirea intensă a cărților cavalerești. Îndeletnicirea ca atare este nepotrivită nu neapărat prin frecventarea redusă a acestor cărți de către contemporani ai hidalgului. La acea vreme, o astfel de îndeletnicire era cât se poate de obișnuită. Pur și simplu, el punea prea multă pasiune în astfel de lectură. Era, *atâta foc și atâta pasiune* încât nu-i mai rămânea nimic pentru rest: „își uită aproape cu totul de vânătoare și chiar de gospodărirea avutului său”.

Și pentru că orice pasiune este un exces care trebuie sancționat, don Quijote își pierde mințile. Este ceva complicat în privința felului în care personajul își pierde mințile în urma citirii cărților. Cervantes spune: *i se uscară creierii*, în știința medicală a vremii o astfel de cauză nu aparține însă nici-unei taxinomii. Este mai degrabă rodul unei infuzii a spiritului popular de zeflema decât numirea cauzală riguroasă.

În acest moment precis intră în joc o alchimie cu totul aparte, lipsită de corespondență cu oricare alta din acea vreme. Personajul nu este interesat de aur și nici de obținerea frauduloasă a acestuia, nu are în vedere, potrivit dorinței, nimic din cele râvnite de poftele vremii. Alchimia lui pune în joc ceva deasupra oricărei exercitări limitate a acesteia. În retortele care aveau darul să transforme pietrele în aur, să obțină piatra filosofală sau elixirul vieții veșnice don Quijote pune pur și simplu totalitatea, lumea *vârstei de fier*: „Eu din voia cerului m-am născut în această vârstă de fier în care trăim, ca să pot reînvia în vremurile ei vârsta aurită sau vârsta de aur”.

Alchimia lui don Quijote este cât se poate de paradoxală. O lume în care se exprimă însă rezultatul unei dorințe exercitate asupra întregului se răsfrânge ceva de natura imposibilului. Don Quijote vrea lumea romanelor cavalerești, *vârsta de aur*.

În vederea unei astfel de lumi începe don Quijote pregătirea. Din bogata faună a romanelor cavalerești, el se decide în favoarea cavalerului rătăcitor. Nu prinț, împărat sau cine știe ce altă creatură din această lume, ci ferm cavalier rătăcitor.

Pentru o astfel de opțiune se dotează corespunzător: armură, coif și cal. *Se dotează* este un mod de a spune. Armura era o grămadă de fiare de-ale strămoșilor, mâncate de rugină și mucegai; coiful încropit din cartoane iar în loc de cal, o mârtoagă numai piele și os.

Patru zile a stat proaspătul cavalier meditând ce nume să-i pună calului, *căci un cal atât de minunat nu se cădea să rămână fără de nume celebru*. Încă opt zile îi sunt necesare pentru a-și găsi un nume la fel de glorios pentru sine. Calul se va numi *Rosinante*, iar el *Don Quijote de La Mancha*. Însă „un cavalier rătăcitor fără iubită este ca un arbore fără frunze și fructe și ca un trup fără suflet”, de aceea decide să-și caute o iubită. *Să-și caute*, este un fel de a spune pentru că nu caută, ci inventează. Decide că iubită este Dulcinea de Toboso, gândită și imaginată după

modelul unei tinere țărănci pe care întâmplarea i-o scosese cândva lui don Quijote în cale.

Tot astfel își pune la cale limbajul. Într-o astfel de lume a cavalerilor și prințeselor nu se poate vorbi oricum, fiecare lume își are propria limbă, cu atât mai mult una în care noblețea era la ordinea zilei. El vorbește într-o astfel de lume, își exersează stilul vorbind de unul singur sau celor de alături. Tuturor le pare ceea ce este: un nebun.

Pregătirea identității nu este încheiată odată cu asumarea numelui, cu înzestrarea corespunzătoare și nici cu punerea la punct a limbajului. Cavalerul rătăcitor trebuie să pornească în lume, să înfrunte pericolele și să îndrepte strămbătățile lumii. Și el pornește în lume.

*

Înainte de a-l urma în marea odisee a înfruntării lumii, să întârziem asupra acestui prim moment al situației originare. De acest moment și de criza lui, de ceea ce se întâmplă în acest spațiu redus al introducerii se petrece totul. Nimic din ceea ce urmează nu este inteligibil fără descrierea corectă a începutului.

Opțiunea noastră interpretativă este una simplă: pentru început, don Quijote se află într-o lume ca oricare alta: o lume a elementului - dată, comună în felul ei de a fi, în istoria și modul ei de producție, o lume simplă și naturală. Tocmai de aceea, reacția în fața ei nu poate fi decât de acceptare și conformare. Don Quijote este de presupus că se simte cum nu se poate mai bine în mijlocul ei din moment ce, destul de delăsător în privința gospodăriei și a moșiei, are timp destul pentru frecventarea cărților de cavalerie.

Relațiile cu cei din preajmă sunt cum nu se poate mai cordiale. Aprecierea de care se bucură și care, în final, va fi pusă în evidență, este caldă și plină de respect. Nu există complicații în astfel de lume, iar orizontul este senin. Totul se complică în momentul în care cărțile de cavalerie îi ocupă orizontul. Acestea sunt responsabile de ruptura care intervine. Numai că ele nu aparțin acestei lumi. Proveniența lor este stranie, într-o lume a elementului cărțile nu sunt posibile, așa cum nu era posibilă povestea în lumea vechilor eroi. Ele nu au despre ce să povestească într-o astfel de lume pentru că elementul este, în sine, non-divizibil. Cărțile apar în momentul în care lumea se divide astfel încât o parte poate să povestească despre alta, una să se reflecte în alta.

Este ceva enigmatic în felul în care cărțile reușesc să se impună într-o astfel de lume suficientă. Ce anume determină ruperea personajului din lumea elementului și înlocuirea ei cu una lipsită de simplitate, încărcată de complicații a căror finalitate nu este alta decât instaurarea unei lumi simple?

„Poți câștiga mâine ceea ce poți să pierzi pe ziua de azi”². Aici poate fi plasată criza lui don Quijote: în dezinteresul pentru cele aparținătoare *zilei de azi* –

² *Ibidem*, p. 91.

pentru element³. Cum se produce aceasta este destul de straniu. Cervantes spune: frecventarea cărților de cavalerie. Nu este însă suficient. Cum – necum criza se produce. Încet, lumea aceasta a *zilei de azi* se estompează, iar locul ei este luat de cealaltă lume, *de mâine*, a cărților de cavalerie. În timp ce lumea de față este ștearsă prin neglijență și lipsă de interes, cealaltă crește, se dezvoltă și ia chipul perfect al celei din cărți.

Elementul, în structura lui dată, primită și moștenită este înfrânt de carte. Ce anume din conținutul unei cărți vine să conteste elementul? Ce anume din carte se constituie în structură antinomică la adresa elementului?

Răspunsul nu poate fi complicat: exact ceea ce constituie conținutul acesteia, ce urmează contestării vieții tihnite și conforme din poziția de început a situației. Tot ceea ce este povestit mai departe este contrar elementului.

*

Elementul dispare din clipa în care „începu să i se pară cu cale, și chiar neapărat trebuincios, atât pentru faima bunului său nume, cât și pentru folosul țării sale, să se facă nici mai mult nici mai puțin decât cavaler rătăcitor și s-o pornească prin lumea întregă, călare și cu armele-n mâini, în căutare de aventuri, făcând toate isprăvile pe care citise el că le făceau cavalerii rătăcitori, lecuind tot soiul de rele și dând piept cu primejdiile în fel și chip de prilejuri, de unde, ieșind cu bine la capăt, să-și câștige renume și glorie eternă”⁴.

Este evident cum, în închipuirea tuturor acestor lucruri, don Quijote nu mai păstrează nici urmă de percepție ca facultate de raportare la *ziua de azi*. Pur și simplu el nu mai percepe, aceasta este o facultate moartă, extirpată benevol și înlocuită cu închipuirea. Acum, lumea se constituie pe bază de închipuire și ordine a acesteia, iar *ziua de mâine* este lotul ei de lucru.

Atunci când toate cele năzărite sunt suficient de vizibile „cel dintâi lucru pe care-l făcu fu să-și curețe o armură ce slujise strămoșilor săi, și care, mâncată de rugină și mucegăită, de veacuri în șir zăcea uitată într-un ungher”⁵.

Își procură apoi o spadă, un coif - ambele la fel de rablagite ca și armura! – și un armăsar costeliv din grajd. Botezul calului, propriul său nume și inventarea domniței sunt ultimele ingrediente care-i completează garderoba și îi încheie identitatea.

„Când își văzu isprăvite toate pregătirile acestea, nu vru să mai piardă vremea, ci căută să-și ducă gândul la înfăptuire, căci îi dădea ghes starea nevoiașă-n care-și zicea el că zace lumea din pricina întârzierii lui, într-atât de multe erau nedreptățile pe care-și pusese în gând să le îndrepte, jignirile pe care

³ Într-o definiție puțin riguroasă, dar determinată de criteriul prim, elementul este, simultan, două lucruri: ceea ce este aproape și ceea ce nu este departe (pentru că nu există un antonim perfect al lui *departe*, acesta va fi definit negativ, prin referință la *aproape*).

⁴ *Ibidem*, pp. 33-34.

⁵ *Ibidem*, 34.

trebuie să le răzbune, relele pe care să le vindece, silniciile pe care să le înlăture și datoriile pe care să le stingă.”⁶ Și don Quijote pornește în lume.

*

Ce se întâmplă mai departe ține de isteria delirului. De la un capăt la altul, noua lume își construiește fizionomia din succesiunea întâmplărilor provocate de noua identitate a personajului și a lumii.

„Ieșiră într-o noapte din sat fără să-i vadă nimeni”⁷. Este de prisos întrebarea care vizează momentul nocturn al ieșirii. La fel de prisos este precizarea *fără să-i vadă nimeni*. Nu este firească părăsirea elementului, ea nu poate avea loc la lumina zilei, când privirile sunt în măsură să înregistreze ceea ce este straniu.

Odată îndepărtați de sat, *zăriră vreo treizeci - patruzeci de mori de vânt*. Don Quijote este convins că are în față *treizeci și mai bine de uriași*, hotărât să-i înfrunte și să le facă de petrecanie la toți.

Ce uriași? întrebă Sancho nedumerit. Aceștia pe care-i vezi, se explică don Quijote. Ia seama, luminăția-ta, avertizează Sancho, că aștia care se văd aicea nu-s uriași, ci mori de vânt, la care don Quijote nu are alt argument decât aceeași trimitere la cărți: „se vede cât de colo că nu prea ești citit”.

Un ultim avertisment al lui Sancho, rostit puțin mai departe, se încheie cu același rezultat: *să nu te orbească cumva necuratul!* Este însă prea târziu, necuratul își intrase în drepturi. Tot ceea ce urmează îi arată lucrarea. Toate intervențiile acestuia sunt pe bază de orbire.

*

La fel nu vede don Quijote, la capătul zilei când, hotărâți să înnopteze undeva, în apropierea unui han vede un castel, iar hangiul castelan înconjurat de slugi: „îndată ce văzu hanul, își făcu singur nălucă, închipuindu-și-l castel cu patru turnuri și cu acoperișurile de argint strălucitor, căruia nu-i lipsea nici puntea ce se lasă și se ridică, nici hrubele cu tainițe, nici toate cuvenitele acareturi cu care asemenea castele sunt zugrăvite de obicei”⁸. Nu vede nici cum doi călugări care însoțeau o cucoană în drum spre Sevilla nu sunt decât doi călugări. „Matahalele acelea negre ce se arată acolo trebuie să fie și nu-i nicio îndoială că sunt niscai vrăjitori”.

Nu vede nici cum lighenașul unui bărbier care mergea dintr-un sat în altul în căutare de mușterii este doar lighenașul unui bărbier, nu coif strălucitor din aur.

Nimic din ceea ce întâlnesc cei doi în căutare de aventuri nu este ceea ce pare: nici oameni și nici lucruri. Pentru ca aventurile să fie posibile, identitățile de primă instanță sunt abandonate. În locul lor, apar identități care fac aventura posibilă, iar lumea năzărită – reală.

⁶ *Ibidem*, p. 38.

⁷ *Ibidem*, p. 95.

⁸ *Ibidem*, p. 42.

„Eu din voia cerului m-am născut în această vârstă de fier în care trăim, ca să pot reînvia în vremurile ei vârsta aurită sau vârsta de aur”.⁹ Coordonatele acestei vârste sunt pe bază de *orbire* și complicație.

Departate de element, nimic nu păstrează natura tautologică a acestuia. Totul este, de acum, pe bază de contradicție și fantasmă.

Analitica elementului

O carte se constituie din simboluri și semnificații, nu realismul este totdeauna materia primă a artei, nu egalitatea de tip a=a epuizează materia acesteia. *Don Quijote* nu este o carte a realismului, iar cultura modernă nu s-a născut sub zodia acestuia. Dimpotrivă, în prima consecință a interpretării nașterii acestei culturi din scolastica Evului Mediu și din cultura largă a acestuia, nu realismul este materia privilegiată. Dimpotrivă, divinitatea lui Dumnezeu, transcendența acestuia instituie îndrumarul evident al noului drum pe care trebuie să se orienteze arta¹⁰. În ciuda întregii libertăți pe care aceasta și-a asumat-o, arta modernă, cu romanul ca specie privilegiată și definitorie, nu putea fi simplu realistă, plată și exactă în redarea unei lumi lipsite de semnificație.

*

Pentru a scăpa de evidența celei dintâi lecturi care face din *Don Quijote* o colecție de prostii, și de posibilitatea celei de-a doua, care face din el o critică a romanelor cavalerești intrate în demodare, cartea în sine este un ghid mai credibil decât posibilitățile de interpretare. Autorul însuși nu controla în totalitate ce putea fi în înțelesurile ei cartea: una pentru copii - simplă, naivă, amuzantă -, sau una pentru oameni mari - complicată, gravă, profundă în semnificații.

„Într-un sătuc din La Mancha, de-al cărui nume nu țin să-mi aduc aminte, nu-i mult de când trăia un hidalgo...”¹¹. În introducerea făcută aici există trei variabile: satul, anonimatul și hidalgul. Toate acestea reprezintă variabile pentru că, cel puțin într-o primă instanță, pot fi înlocuite. Nicio necesitate nu este atât de evidentă încât să fie limpede pentru ce lucrurile care urmează să se întâmple sunt legate de un sat, de un nume și de un hidalg. La fel de bine putea fi un oraș, un nume și altceva decât un hidalg.

De ce a preferat Cervantes variantele numite aici, alternativei lor? De ce aparține personajul unui sat oarecare și nu unui oraș? De ce nu este numit satul și de ce statutul personajului este de hidalg scăpătat și nu de nobil?

Evident, pentru că povestea este servită doar de aceste ipostaze și nu de altele. Acesta este însă un răspuns superficial. Ce fel de poveste este aceea în care posibilitățile de rafinare a personajului sunt date deoparte și în locul lor se preferă unele care coboară personajul în tot ce este mai elementar, elementarul însuși? **Satul este mai elementar decât orașul, hidalgul este mai elementar decât cavalerul iar absența numelui este mai elementară decât numele.**

⁹ *Ibidem*, p. 255.

¹⁰ Vezi Etienne Gilson, *Index scolastico- cartezian*.

¹¹ Cervantes, *Don Quijote*, Editura pentru literatură, 1969, vol. I, p. 27.

Prin toate, Cervantes își anunță preferința: povestea sa va fi una despre elementar. Și pentru că o poveste despre elementar nu poate fi spusă, elementarul fiind non-narabil, o astfel de poveste care insistă acolo unde nimic nu este de povestit nu poate fi decât forțată. Ea va fi o poveste despre trădarea elementului, despre falsificarea acestuia și despre adevăr, despre căință și revenire, rătăcire și moarte.

Pentru a se ajunge însă la un astfel de final, trebuiau parcurse toate treptele prin care elementarul este abandonat, trădat și sfârtecat; povestea despre moartea și incendierea lui, despre renașterea și repunerea în drepturi; despre ceea ce este nemuritor și indestructibil *versus* ceea ce este muritor și destructibil.

*

Don Quijote este povestea elementului spusă pentru modernitate. Ea este adaptarea vechii morale a epopeii eline care avertizase asupra comicului și limitelor sale. Antichitatea făcuse câteva experimente asupra elementarului semnalând imposibilitățile acestuia. În rândul acestora, cel dintâi experiment eșuat fusese comicul. Întreaga ei cultură era structurată pe incompatibilitatea dintre elementar și comic.

*

Don Quijote este cel dintâi experiment de anvergură al modernității asupra elementului. Este răzbunarea acestuia asupra antichității și incapacității acesteia de a valorifica comicul. Demonstrația este simplă: despre element se poate vorbi și în limbaj comic!

*

Într-un sătuc din La Mancha, de-al cărui nume nu țin să-mi aduc aminte, nu-i mult de când trăia un hidalgo... Această propoziție canonică în care elementarul este prezent în toată structura sa accesibilă istoric este precedată de altceva. Anterior acestei propoziții, în chip de prolog, circa douăzeci de pagini explicite îl arată pe Cervantes obligat să-și asume condiția elementului în calitate de autor.

Înainte de a prezenta noua istorie a elementului pe înțelesul modernității, înainte de a închipui această istorie așa cum o va descrie istoria lui don Quijote, acesta se vede nevoit să treacă în chip real el însuși în condiția elementului.

Cum poate fi însă un autor trecut în condiția elementului? Și, mai ales, cum poate Parcurgerea dedicației oferă răspunsul.

Aceasta este făcută ducelui de Bejar și sună astfel: „Ducelui de Bejar, Marchiz de Gibraleon, conte de Benalcazar y banares de La Puebla de Alcocer, Domn al orașelor Capilla, Curiel și Burguillos.

Cu deplină încredere în primirea bună și cinstea pe care o face Excelența-Voastră, atător soiuri de cărți, ca un principe înclinat a fi protectorul artelor frumoase, mai cu seamă al aceloră din ele a căror noblețe nu se înjosește să slujească vulgului ori să-i fie spre câștig, m-am hotărât să-l dau la lumină pe

Iscusitul hidalg Don Quijote de La Mancha, la adăpostul numelui ilustru al Excelenței - Voastre, pe care o implor, cu toată smerenia cuvenită unei atât de mărite fețe, să primească bucuros a-l lua sub aripa sa ocrotitoare, pentru ca, la umbra acestui nume, opera, chiar lipsită de prețioasele podoabe ale eleganței și erudiției ce înveșmântă de obicei operele ticluite în cuhnia oamenilor cu mare știință de carte, să îndrăznească a înfrunta, sigură de sine, judecata acelora care, nepăzind limitele impuse de ignoranța lor, au obiceiul să condamne, cu mai multă asprime decât dreptate, munca altora: căci de-o fi să-și plece înțelepciunea Excelenței – Voastre urechea spre cinstita rugă ce-i fac, am credința că n-ar disprețui puțina însemnătate a acestei atât de umile slujbe.

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA ^{”12}

Ce poate să difere între personajul literar lipsit de cauză și autorul lipsit de protecție? Între un personaj scăpătat, dornic de a servi lumea eroilor, și un autor dornic de a-și proteja cartea? Între cauză și protecție? Nimic, într-adevăr! Nu diferența este de cercetat aici, cât asemănarea! Iar asemănarea, în măsura în care ar fi făcută, este între protagonistul romanului și părintele său, între don Quijote și Cervantes.

Don Quijote – Cervantes! Ce-i apropie este elementul! Don Quijote îi aparține acestuia prin situarea originară. Pe aceasta o contestă în momentul în care vrea să intre în lumea eroilor, să fie unul dintre aceștia. Aceeși apartenență pentru Cervantes, potrivit dedicației: recunoașterea în poziția de început a elementului, *inferioară*, - pe ea o scoate în față și o contestă atunci când cere protecție și bunăvoință.

În privința diferenței, aceasta este evidentă: între don Quijote- simplu hidalg scăpătat, pierdut ca simplu cetățean în comunitatea rurală de care ținea - și cauză, între el și eroii urmăriți, citați și imitați; între Cervantes însuși și ducele căruia i se închină cartea.

*

Cum poate fi construită mai eficient o antiteză între personaje decât coborându-l pe unul și înălțându-l pe altul? Între ce este simplu, de început – elementul – și ce este complex, final – rangul, poziția? Ce poate fi spus mai mult în interiorul acestei dedicații astfel încât Cervantes să fie mai coborât iar respectivul conte mai înălțat? Câtă umilință și cât servilism mai putea pune el aici pentru a obține ceea ce dorea? Se pare că nimic nu mai putea fi adăugat, umilința și servilismul erau depline. Perceperea elementului ca insuficiență este cauza nebuniei.

Verticala ființei este înlocuită cu orizontala ei. Don Quijote este un abandon forțat al elementului, o părăsire nechibzuită a acestuia în numele unui substitut al rațiunii.

*

¹² *Ibidem*, p. 3.

Lui Cervantes nu-i este suficientă dedicația făcută în conformitate cu uzul vremii, cu obișnuința timpului și, probabil, cu propria sa dorință. Acesteia îi urmează un prolog în care respectivul duce este înlocuit cu cititorul, căruia nu i se mai cere generozitate sau protecție, ci de-a dreptul inițiere în metodele de procedură ale unui astfel de roman. Relația colocvială dintre autor și cititor este una între egali, ambii - expresii ale unuia și aceluiași mod de situare în element. Vechea diferență dispare, antiteza între ranguri nu mai este amintită, autorul și cititorul aparțin aceleiași lumi parmenidiene. Egala plafonare a ambilor face vizibilă fizionomia elementului: cititorul *este lipsit de alte treburi*, iar cartea este *goală-goluță*.

„PROLOG

Cititorule lipsit de alte treburi, și fără să mă jur m-ai putea crede că tare-aș vrea să fie cartea asta, ca una ce-i odrasla minții mele, **cea mai desfătătoare** și mai înțeleaptă din câte s-ar putea închipui. Dar n-am avut cum face eu de-a-ndoaselea **decât cer legile naturii, că-n sânul ei făptura toată naște doar ce-i seamănă**. Așa că la ce să fi putut ea da născare, **așa stearpă și și de lipsită de orice șlefuială a culturii cum îmi e biata minte**, dacă nu istoriei unui plod uscat ca acesta, așos și plin de toane și de hachițe, avan bătut de gânduri felurite, ce n-au trecut nicicând altcuiva prin cap.../.../**Răgazul tihnei, pacea deplină a locului, întinderea îmbietoare a câmpiei, seninul cerului, ori susurul izvoarelor și duhul împăcat**, au deopotrivă merit dacă muze chiar mai sterpe se-arată rodnice și dau luminii lumii feți care s-o umple de uimire și de har.” – (s.m. I.M.).

Descalificarea ambilor termeni: cititor – carte, ba chiar a tuturor: cititor – autor – carte este suficientă: ne aflăm pe terenul celei mai simple hărți a elementului. Cititorul este *lipsit de treburi*, iar legile naturii nu au de ce să neliniștească: în sânul ei *făptura naște doar ce-i seamănă*, iar el, autorul, are de partea sa *răgazul tihnei, pacea deplină a locului, întinderea îmbietoare a câmpiei, seninul cerului, susurul izvoarelor și duhul împăcat*. Cât despre muze, acestea ar putea să lipsească deși serviciile fie și ale uneia *mai sterpe*, nu ar fi de aruncat.

*

Undeva, la începutul inversiunilor și transformărilor la care don Quijote recurge pentru a-și construi lumea sa, adresându-se unui amărât plugar devenit pentru el *senor don Rodrigo de Narvaez*, primește următorul răspuns-replică din partea acestuia: „la seama luminăția-ta, că eu nu sunt, păcatele mele, nici don Rodrigo de Narvaez, nici marchizul de mantua, ci Pedro Alonzo, vecinul luminăției-tale, iar luminăția-ta nu ești câtuși de puțin Baldovinos ori Abindarraez, ci preacinstitul hidalgo, senor Quijada, așa cum mă vezi și cum te văd”¹³.

Se poate trece peste fantezistele și abuzivele interpretări prețioase ale exegeților în marginea răspunsului lui don Quijote. Nu este nici cazul trecerii acestei aserțiuni în hermeneutică biblică și nici în ontologie. Simpla aserțiune în

¹³ *Ibidem*, pp. 70-71.

termeni de identitate ontologică nu permite trecerea în teritoriul acesteia și abandonarea narativului strict. Le lăsăm la o parte: „Știu eu prea bine cine sunt, și știu că pot fi nu numai ceea ce am spus, ci pot să fiu toți cei doisprezece pairs ai Franței laolaltă, și toți cei nouă cavaleri ai faimei...”¹⁴ răspunde don Quijote. Cheile de interpretare ale amplificării identității pretinse de don Quijote au furnizat o bază ambiguă pentru partizanii personajului, chiar și pentru cei mai lucizi¹⁵.

Cine este însă don Quijote dincolo de ce știe el despre sine și dincolo de știința sa? Este cel descris pe pagina de început: *un hidalgo*, și încă nu unul dintre cei scuturați, ci „din cei cu lancea în panoplie, scut vechi, cal ogârjit și ogar de hăituit vânatul...”¹⁶. Iar numele, ei bine, era dintre cele comune, ținând cont de cel care avea să devină: „Unora le place să spună să era poreclit Quijada sau Quesada...”¹⁷.

Știința despre sine a lui don Quijote vine în acest moment precis în care despărțirea sa de elementar abia începuse.

*

Ce produce răsturnarea? Ce-l face pe bietul hidalg, somnolent în uzul beneficiilor moșiei sale, cinstit și respectat pentru viața și exemplul său, să-și piardă mințile și să renunțe la identitatea recunoscută, adoptând una fantezistă și anapoda? Poate că se spune prea repede ce anume, iar Cervantes se precipită când spune atât de ușor: *cărțile*. Ele sunt de vină pentru sucirea minților bietului hidalg. „Ceea ce trebuie știut, așadar este că sus-zisul hidalg, în răstimpurile lui de răgaz (care țineau mai tot anul), se dedase la cititul romanelor cavaleriești cu atâta foc și cu atâta plăcere, că-și uită aproape cu totul de vânătoare și chiar de gospodărirea avutului său; și până într-atâta își înteteți sminteala asta și atât de departe ajunse cu patima lui, că-și vându sfoară de moșie după sfoară de moșie, bune toate de arătură, ca să-și cumpere cărți de cavalerie pentru citit, și ajunse să și le îngrămădească în casă pe toate câte le putu găsi”¹⁸.

Nicio altă cauză nu pare mai potrivită, în registrul adoptat, pentru a explica nebunia. Cărțile dețin monopolul exclusivismului: „Ce mai vorbă lungă; se cufundă hidalgul nostru în așa hal în citanie, că-și trecea nopțile toate citind, din murgul serii și până-n revărsatul zorilor, și toate zilele, din prea mult citit și din prea puțin dormit, i se uscară creierii, încât își pierdu mințile. Închipuirea i se împuie cu tot ce citea în cărți, cu farmece și cu lupte drepte, cu bătălii și cu provocări la duel, cu declarații de dragoste și cu iubiri, cu chinuri și cu sminteli nemaiauzite. Și-i intră în cap așa de strașnic că toată grămada aceea de scorneli pe care le citea, petrecute

¹⁴ *Ibidem*, p. 71.

¹⁵ Nici Ortega și nici Unamuno nu au scăpat de presiunea dogmatică a filosofiei. Acolo unde cel mai inocent cuvânt vine în atingere cu un lexic de prestigiu, iureșul interpretării nu poate fi stăvilat. *Cine sunt*, devine o bază formidabilă pentru ontologia dezlănțuită a donquijotismului inadecvat.

¹⁶ *Ibidem*, p. 27.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 29.

doar în vis, erau adevărul-adevărat, încât pentru el nu se afla pe lume istorie mai vrednică de crezare¹⁹.

Explicația este însă prea simplă pentru a fi crezută. Ce puteau furniza cărțile într-atât încât să determine renunțarea la element și reinventarea identității?

Mai întâi ele vorbeau despre altceva, despre o altă lume, alte personaje și alte întâmplări. Ele introduc posibilitatea unei alternative: vorbesc despre o altă lume, a doua, a treia sau a „n”-a; multiplică lumile descriindu-le tocmai pe cele mai fericite, mai frumoase, mai atractive. Ele spun celei de față: nu ești singura, nici cea mai bună, nici cea mai frumoasă. Chiar de reală, alături de finitul tău, o alta poate fi preferată ție.

Cărțile aveau despre ce să spună: lumea devenise, se multiplicase, exista; era admisă în codul privirii și se putea povesti. Eroii de la Troia nu aveau unde privi pentru că nu exista o altă lume care s-o facă posibilă pe prima, să o ajute să se reflecte: ei erau lumea. Ori, nu puteau privi lumea fără să se privească pe sine. De aici imposibilitatea de a vorbi despre un astfel de subiect în cazul lor!

Cărțile nu vorbeau despre ele însele, ci despre lume, și anume: despre ce devenise ea. Deci, în cauză nu sunt cărțile, ci ființa lumii devenită alta prin multiplicare.

Povestea lui don Quijote este posibilă din cauza unei situații diferite. Acum există cartea, iar fundamentul ei este lumea și variantele ei virtuale. Cititorul intră în virtualitatea acesteia, depunându-și jurământul pe oricare. El poate jura pe alte lumi, reale, virtuale, nu mai contează.

*

Prima transformare: nimic din ceea ce era nu rămâne același, *ziua de mâine* substituită *zilei de azi*. Se începe cu sine: din don Alonso Quejada, devine don Quijote. În contul acestuia se creează un rol: este chemat *să îndrepte nedreptățile lumii*, să lupte cu uriași și să salveze domnițe.

Apoi, apropiatii săi devin cu toții altcineva. În fine, pornește în lume. În cursul acesteia, de-al lungul și de-a latul ei, întâlnește drumeți, păstori, bărbați și femei. Cu toții suferă aceeași transmutație identitară: devin nobili, prinți, cavaleri și prințese; hanurile devin castele iar turmele de porci armate dușmane.

Cheia este una și aceeași: din identitatea primară, localizabilă strict în topometria vremii, se trece la una de împrumut, livrescă și fantezistă.

Pe scurt, elementul este nevoit să facă un pas înapoi iar în locul său să apară închipuiri: mituri, legende, eroi.

*

Consecința: ceea ce este dezirabil, forma de ideal în care don Quijote reinvestește lumea, diferă de element. Practic, **idealul distruge elementul**. Vitalitatea este înfrântă de idealitate. Între cele două, încă de la început, se

¹⁹ *Ibidem*, p. 32.

dezlănțuie un război definitiv. Niciunul dintre cele două nu poate viețui în prezența celuilalt. Idealul nu poate subzista în prezența realului și nici invers.

*

Pentru început, noua lume i se prezintă în culori trandafirii: „așa, cu asemenea gânduri desfătătoare, lăsându-se furat de vraja lor stranie...”²⁰. După care începe pregătirea. „Cel dintâi lucru pe care-l făcu fu să-și curețe o armură ce slujise strămoșilor săi, și care, mâncată de rugină și mucegăită, de veacuri în șir zăcea uitată într-un ungher. O curăță și o drese cât putu mai bine...”²¹. În grajd, hidalg scăpătat, nu avea decât o biată mârțoagă. „Se duse apoi să-și vadă calul și, cu toate că-i putea număra cusururi mai multe decât gologanii dați cusur de la un galben și-avea mai multe metehne decât calul lui Gonela, care **tantum pellis et ossa fuit**, lui i se păru că nici cu Ducipalul lui Alexandru, nici cu Babieca, bidiviul marelui Cid, nu l-ar fi putut asemui”²².

Numele îi dă, însă, cea mai mare bătaie de cap, trebuindu-i lui don Quijote nici mai mult nici mai puțin decât patru zile să reflecteze la el: „căci (după cum își tot spunea vorbind singur) calul unui cavaler atât de vestit și, pe lângă asta, un cal atât de minunat, nu se cădea să rămână fără de nume celebru. Așa că-și bătu capul să i-l găsească, și să i-l găsească /.../ Așadar, după ce scornii în închipuirea lui o mulțime de nume, pe care le compuse, le șterse și le părăsi, le lungi și le scurtă, le făcu și le desfăcu în minte, ajunse să-l numească Rocinante, - nume – după părerea sa – și nobil și sonor”²³.

Este dificil de văzut dacă transformarea începe de la nume sau de la ceva care precede numele. În tot cazul, cu numele se începe *cartea ființelor imaginare*. Calul este prima; urmează omul, adică don Quijote. Cine era înainte și cine este acum? „Unora le place să spună că era poreclit Quijada ori Quesada – asupra acestui punct există oarecare divergențe de păreri între autorii care s-au ocupat de cazul lui – cu toate că, după coniecturile cele mai vrednice de crezare, se poate deduce că i se zicea Quesana. Dar asta n-are cine știe ce însemnătate pentru povestirea noastră”²⁴.

Cervantes, cel puțin asupra acestui punct, se înșală. Numele are importanță atât vreme cât tocmai un nume și nu altul este refuzat de don Quijote, un nume și nu altul este înlocuit, așa cum i se cere unui cavaler rătăcitor în a cărui tagmă don Quijote se pregătește să intre. Cele patru zile câte i-au trebuit pentru a găsi un nume bidiviului său, nu-i sunt suficiente în cazul său. De aceea, „cum își văzu calul botezat atât de pe gustul său, îi veni chef să-și pună și lui un nume, și-și mai bătu capul cu asta încă opt zile, iar la capătul lor hotărî să se numească don Quijote.”²⁵

²⁰ *Ibidem*, p. 34.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 35.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, pp. 28-29.

²⁵ *Ibidem*, p. 36.

Este momentul în care don Quijote recapitulează: cine este cavalerul rătăcitor și ce anume intră în portofoliul acestuia. Găsește, conform statutului pe care toate cărțile despre cavalerie îl mărturisesc, armele, calul – al cărui nume generic: *caballae*, are, evidentă prioritate față de alte aspecte, fie și față de cele care numesc idealul acestuia! - numele acestuia Rosinante! – propriul său nume, fără de a cărui investire nu poate fi ceea ce vrea, și...ceva ce lipsește: „nu-i mai lipsea nimic altceva decât să-și caute o domniță de care să se îndrăgostească; fiindcă un cavaler rătăcitor fără iubită e ca un arbore fără frunze și fructe și ca un trup fără suflet”²⁶.

Pentru că toate suferă transfigurarea generică în urma căreia se abandonează vechea lume, simplă, elementară, reală, pășindu-se într-una confecționată, iluzorie, domnița de care are anevoie don Quijote, are aceeași apartenență la lumea simplă, elementară. „Se întâmplă, pe cât se presupune, ca într-un cătun alăturat de-al său să se afle o țărancă tânără, foarte chipeșă, de care el fusese o vreme îndrăgostit, deși fata, se-nțelege de la sine, habar n-avusese vreodată și nici nu-l băgase în seamă. O chema Aldonza Lorenzo, și ei i se păru cu cale cavalerului nostru să-i dea titlul de stăpână a gândurilor lui; căutându-i deci un nume care să nu se depărteze prea din cale-afară de-al ei și care să aducă a nume de prințesă, amintind vreo doamnă de neam mare, se hotărî să-i spună Dulcinea del Toboso (pentru că era de fel din Toboso), nume, cum i se părea lui, mângâios la auz, ieșit din comun și plin de tâlcuri adânci...”²⁷.

Schimbarea numelui, găsirea domniței, nu sunt ultimele piese în marele puzzle al transfigurării.

Pentru pornirea în lume și înscrierea în ordinea cavaleriei rătăcitoare este nevoie de o rațiune, de o justificare și de o ideologie. Acum apar primele discursuri, forma lor de început²⁸.

*

Discursul; ordinea legată de neputință

Spre deosebire de vechea carte a eroilor, cu personaje mai degrabă taciturne decât guralive, introvertite decât extrovertite, noua carte aproape că se pierde în dedicații, prologuri și închinăciuni de toate felurile. Multe pagini abia de par suficiente pentru o introducere care parcă nu-și găsește suflul.

Cu siguranță, noul canon al eroului are nevoie de multe cuvinte, de introduceri și deschideri greoaie. Peste douăzeci de pagini îl pregătesc pe cititor să ajungă la capitolul 1 al lui *Don Quijote*.

Este ușor de văzut diferența. Eroii lui Homer nu se pierd în tirade nesfârșite, nu-și laudă rangul și nu vorbesc de unii singuri închipuindu-și viitorul. Este greu de închipuit în contul lui Ahile un astfel de narcisism de care se lasă prins don Quijote: „Fericită epocă și fericit veac cel în care vor vedea lumina faimoasele mele isprăvi, vrednice de gravat în bronz, de sculptat în marmură și de zugrăvit în

²⁶ *Ibidem*, p. 36-37.

²⁷ *Ibidem*, pp. 37-38.

²⁸ *Ibidem*, pp. 37, 39.

tablouri, ca să le rămână amintirea în viitor!”²⁹. Nici Agamemnon, și nici Priam, nici Menelau și nici Ajax nu ar fi putut subscrie la o asemenea viziune, constructori ai propriului viitor, ai propriei posterități!

*

Dacă vechii eroi sunt taciturni, făcând să prevaleze mai mult acțiunea, noul erou este palavragiu, aproape în totalitate vorbire și discurs. În toate acțiunile sale, don Quijote lasă vorbirea să prevaleze anticipând acțiunea. *Se călătorește mult în cărțile lui Sade* – notează Roland Barthes, cu referire la cărțile marchizului de Sade. Se vorbește mult în cărțile lui Cervantes - în *Don Quijote* cel mai mult!

Fără excepție, don Quijote mai întâi vorbește: îi explică lui Sancho Panza, explică altora, își explică sieși. O face cu privire la lume și la felul cum trebuie vorbit în ea. Nimeni nu-l înțelege, pentru că nimeni nu înțelege acest preludiv al ei, acest fel de a vorbi. Primul semn al nebuniei lui don Quijote este limba. „Vorbirea aceasta de neînțeles pentru cele două femei, ca și boiul ciudat al cavalerului nostru, nu făcea decât să le sporească lor râsetele...”³⁰. Celor două femei – *de stradă*, cum le numește Cervantes! li se adresează don Quijote în limba cavalerilor: „Nu fugiți, mărite domnițe, și nu vă fie teamă de vreun neajuns, căci cavalerilor din tagma de care eu țin nu le este îngăduit și nici nu le stă bine să se atingă măcar de-un fir de păr al cuiva, și mai cu seamă de niște domnițe de neam, așa cum vă arată chipul a fi”³¹. Un astfel de mod de adresare le este străin celor două prostituate. „Auzindu-se numite domnițe, lucru atât de străin meseriei lor, nu-și mai putură ține râsul și hohotiră până într-atâta, încât lui don Quijote îi sări țandăra ...”³².

Din cărți, se împrumută nu doar lumea, ci și vorbirea ei. Ambelor, don Quijote li se adaptează perfect. Poate că mai ciudată nu este lumea de care el vrea să aparțină, cât vorbirea acesteia. O vorbire pe don Quijote o stăpânește la perfecțiune. Ea este cea care intrigă mult, indispuie și enervează. Refuzul lui don Quijote nu este refuz al faptelor de care vorbește, cât refuz al acestei limbi, al felului de a vorbi.

De aceea, nu atât lumea ca atare, fantezistă, anapoda, cât forma ei verbală este simptomul nebuniei. Ea este poarta de intrare în patologia personajului.

*

Felul de a vorbi al lui don Quijote, **cantitatea vorbirii sufocă respectiva lume**. De aici slăbiciunea și nebunia: **eroii sunt eminentemente acțiune, mai puțin sau deloc vorbire**. Vorbirea lui don Quijote este întinsă, nesfârșită, despre câte-n lună și-n stele. Don Quijote este un palavragiu sadea, indiferent că o face în limba elevată a tagmei cavalerilor, sau în cea neîngrijită, grosolană, a lui Sancho.

De ce nu vorbesc la nesfârșit eroii? De ce, în ceasurile de răgaz, petrecute în tabăra din jurul focului, nu se întind la taclale și bârfe reciproce? Pentru că **ei**

²⁹ *Ibidem*, p. 40.

³⁰ *Ibidem*, p.43.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

sunt elementul pe care nicio vorbire nu-l sporește și, la limită, nici nu-l exprimă.

De ce vorbește atâta don Quijote? Pentru că, abandonându-și lumea simplă în care se afla, egal tuturor celorlalți, respectat de către vecini și cunoscuți, se pierde în multiplicitatea cuvântului. **Aici, cuvântul nu zidește, nu edifică, nu afirmă. Cuvântul lui don Quijote, îndepărtează, instituie distanța și alienează. Cu cât vorbește mai mult, cu atât le pare celorlalți mai nebun, mai străin. Prin toate cuvintele pe care le rostește, el se închide. Cu cât lumea lui este mai bine ticluită, mai explicată și vorbită, cu atât este mai departe, mai străină, mai izolată. Cuvântul ucide elementul!**

*

Existența unui raport fin între elocință, discurs și retorică, pe de o parte, și acțiune, eveniment, istorie, pe de altă parte... În măsura în care cele două extreme explică istoria, mecanismul are la bază diacronia. Istoria nu poate funcționa pe bază de sincronie a acestora. O astfel de dualitate produce blocaj. Istoria este distribuire diferențiată.

Așadar, prezența acțiunii înseamnă dispensă pentru limbaj și invers, absența acesteia creează disponibilitate. **În prezența cuvântului, elementul nu se simte bine!**

*

Acolo unde există elocință, unde vorbirea se rafinează devenind artă, acțiunea nu e prezentă. *Arta războiului*, o astfel de artă nu poate fi decât urma răspicată a neînțelegerii. Nu există artă a războiului, există artă și război, artă după război, război după artă... Diacronie, diferență, nicidecum altceva!

*

Eroii originari nu sunt discursivi, vorbirea aleasă nu le aparține. Vorbirea aleasă și vorbirea multă, nici una nu le este aproape. Stilul este tot ce poate fi mai departe de ei. Fără a fi maeștri ai cuvântului, tocmai absența lor a eliberat discursul, i-a făcut posibilă apariția și i-a schițat modalitățile de rafinare. Dimensiunea discursului: de a aparține unei lumi non-eroice, condiționat de o altfel de lume...

Pentru că nu aparține unei astfel de lumi a non-discursului, don Quijote vorbește, vorbește mult, nașterea și moartea lui fiind legate de cuvânt, ambele: naștere și moarte – atârând de adoptarea, respectiv, abandonarea cuvântului.

Prea târziu pentru zei, prea devreme pentru ființă! – se îngrijorează Heidegger. *Prea târziu, prea devreme*, poate că nu sunt motive de îngrijorare. Plasat între acestea, don Quijote nu rostește nici un lamento. Nu se entuziasmează și nu devine elegiac. Trăiește fără patimă în convingere și certitudine. Doar afirmase: *știe cine este și cine poate fi!*

*

O teză psihanalitică contingentă: **energia neirosită în luptă trece în logos, devine artă, vorbire, discurs. La limită, o astfel de energie devine morală.**

Posibil teren de exercițiu pentru psihanaliză: nu eroii originari, eroii războinici, ci eroii casnici, supuși straniei liste a tabuu-urilor fac posibil cuvântul, discursul... Nu Agamemnon- războinic, rege al aheilor la Troia, ci Agamemnon care nu ezită să-și sacrifice propria fiică, pe Iphigenia; Agamemnon care, odată întors acasă, este ucis de propriul frate Egist și de Clitemnestra. Un Agamemnon asupra căruia se îngrămădesc judecăți morale.

*

După ce pregătirile sunt încheiate, don Quijote este gata de drum, nu înainte de a-și vorbi singur în limba cărților citite: „Cine se mai poate îndoi că odată, cândva, într-o epocă viitoare, când va fi să vadă lumina tiparului istoria adevărată a faimoaselor mele isprăvi, cărturarul care le va scrie nu va pune, ajungând cu povestirea la această dintâi plecare a mea în revărsatul zorilor, o frază cam în felul acesta: De-abia își întinsese rumenul Apolo pe suprafața vastă a spațiului terestru șuvițele aurii ale frumoaselor lui plete, de-abia apucaseră păsărelele pictate în mii de culori să salute cu limbile lor, sonore ca niște harfe, într-o dulce și curgătoare ca mierea armonie, venirea aurorei cu degetele-i trandafirii, care, părăsind patul moale al soțului ei gelos, se arăta muritorilor la ușile și balcoanele orizontului provinciei La Mancha, că ilustrul cavaler don Quijote de La Mancha, smulgându-se odihnei dintre pernele de puf, își încălecă faimosul bidiviu, pe Rocinante, și purcese la drum...”³³.

Și pentru că în ordinea lumii pe care urmează să o inaugureze, există dragoste, domnițe și iubite, cavalerul fără domniță fiind *ca un arbore fără frunze și fructe și ca un trup fără suflet* don Quijote își construiește discursul despre domnițe: „Dacă cumva păcatele mele multe și grele, ori, mai curând, steaua mea cea bună mă pun față în față cu vreun uriaș, așa cum li se întâmplă de obicei cavalerilor rătăcitori, și-l dobor la pământ dintr-o lovitură, ori îl spintec în două, ori, în sfârșit, îl birui și-l fac să-mi ceară să-i cruț viața, strică oare, la o adică, să am cui îl trimit să se înfățișeze drept ofrandă, intrând și aruncându-se în genunchi dinaintea dulcii mele stăpâne, căreia să-i spună cu voce smerită și plină de supunere: Eu stăpână, sunt uriașul Caraculiambro, domn al insulei Malindrania, învins în luptă dreaptă de cavalerul care nu va fi nicicând îndeajuns de lăudat precât merită, don Quijote de La Mancha, care mi-a poruncit să mă înfățișez dinaintea înălțimii tale, pentru ca măria ta să hotărască de soarta mea după cum i-o fi placul”³⁴. Este, probabil, ultimul discurs în ordinea generală a transmutării lumii. De aceea și satisfacția lui: *O, cât se bucură bunul nostru cavaler după ce-și tichui logosul acesta, și mai cu seamă după ce găsi cui să dea numele de aleasă a inimii sale!*

³³ *Ibidem*, pp. 39-40.

³⁴ *Ibidem*, p. 37.

Lumea după element; cele dintâi transfigurări

Nu se întârzie mult și nici Cervantes nu complică explicația cu privire la trecerea de la starea elementară – normală și naturală – în care se află pentru început personajul. Se pare că este suficientă implicarea cărților. „Închipuirea i se împuie cu tot ce citea în cărți, cu farmece și cu lupte drepte, cu bătălii și cu provocări la duel, ci declarații de dragoste și cu iubiri, cu chinuri și cu sminteli nemaiauzite”³⁵.

Închipuirea nu rămâne circumscrisă pe conținutul furnizat de cărți. Ea transfigurează totul: „...aventurierului nostru tot ce-i trecea prin cap, tot ce vedea sau își închipuia i se părea alcătuit sau săvârșit în felul celor citite”³⁶.

Nu este de mirare: odată părăsit elementul, orice este posibil. Orice închipuire este posibilă. Prețul achitat pentru abandonul acestuia este completul arbitrar al închipuirii. Nu este nici-o logică în derularea acestuia. Succesiunea fanteziilor nu are nici-o ordine. Nu există limite și nici capăt al acestora.

Și astfel pornește cavalerul în lume. „Merse aproape toată ziua fără să întâmpine ceva ce-ar fi vrednic de povestit, lucru care-l scotea din sărite ...”³⁷.

Este semnificativ cum primul contact cu lumea non-elementară nu are nimic neobișnuit. Poate că don Quijote părăsise lumea elementului din cauza obișnuinței. Se obișnuise cu această lume, monotună, egală cu sine, parmenidiană. Dincolo de ea începea, așa cum arătau cărțile, o altă lume: dinamică, inegală, heraclitiană: un râu aflat în continuă curgere, în care nu te poți scălda de două ori. O astfel de lumea dorea don Quijote în care unicitatea să curgă aidoma râului. Din repulsie pentru un filosof și din adorarea altuia se naște nebunia acestuia.

Don Quijote nu întâlnește nimic pentru că o astfel de lume nu are adevăr. Aparențele ei se dizolvă la cea dintâi privire atentă. Ceea ce se întâmplă de-a lungul acestei zile, faptul că nu se întâmplă nimic, riscă să-l trimită pe don Quijote înapoi acasă. Visele pe care el și le făcuse în privința ei sunt doar vise. El o poate abandona, se poate întoarce înapoi, la lumea elementului fără să piardă nimic.

Tocmai pentru că adevărul acestei lumi este expus de-a lungul unei zile – un adevăr *gol-goluț* – intră în joc nălucirea. La capătul zilei, când o astfel de lume arată că nu are *nimic vrednic de a fi povestit*, don Quijote inventează în contul ei: „la lăsarea serii, atât mârtoaga lui cât și el se aflau istoviți și morți de foame, și, uitându-se el în toate părțile ca să vadă dacă nu cumva descoperă vreun castel, sau vreo colibă de păstori măcar, unde să-și întindă mădulele ostenite și unde să-și și poată afla leac foamei și nevoinței, văzu, nu departe de drumul pe care-l străbătea, un han, și i se păru că vede steaua care-l călăuzea spre porțile - ba chiar înspre palatele – mântuirii sufletului său”³⁸.

Unamuno nu acordă nici-o atenție acestui debut al nălucirii. Interesat cum este de oamenii întâlniți și de prototipurile lor ancestrale, hanul care devine castel nu-i spune nimic din cele ce-i spune lui don Quijote: „îndată ce văzu hanul, își făcu

³⁵ *Ibidem*, p. 32.

³⁶ *Ibidem*, p. 42.

³⁷ *Ibidem*, p. 41.

³⁸ *Ibidem*, p. 41.

singur nălucă, închihuindu-și-l castel cu patru turnuri și coperișurile de argint strălucitor, căruia nu-i lipsea nici puntea ce se lasă și se ridică, nici hrubele cu tainițe, nici toate cuvenitele acareturi cu care asemenea castele sunt zugrăvite de obicei³⁹. Unamuno poate să consemneze în contul acestei importante zile doar atât: „amurgul acestei prime zile a vieții lui de glorie”⁴⁰.

Nici că se putea mai bine: primele fețe întâlnite, sunt două prostituate. Ele sunt cele dintâi beneficiare ale transfigurării. Ajungând la han, „la poartă stăteau două tinere, din cele cunoscute sub numele de femei de stradă...”⁴¹. Acestea îi par lui don Quijote *două domnițe*. Adresarea lui are în vedere statutul înalt: „Nu fugiți mărite domnițe, și nu vă fie teamă de vreun neajuns, căci cavalerilor din tagma de care țin eu nu le este îngăduit și nici nu le stă bine să se atingă măcar de-un fir de păr al cuiva, și mai cu seamă de niște domnițe de neam, așa cum vă arată chipul a fi”⁴².

Aceeași procedură antitetică: la un capăt – tot ce este situat la limită: prostituatele – la celălalt – tot ce este mai înalt: rangul, domnițele. Diferența dintre element și contrariul său!

De aici încolo, isteria aiurelilor este fără oprire: „își închihuie ceea ce dorea. Că morunul sărat era păstrăv pescuit atunci, pâinea – cozonac, târfele – doamne de viță, hangiul – castelan al fortăreței ...”⁴³. Proverbiale au rămas însă două: morile de vânt luate drept uriași și turmele de oi – armată de dușmani. Un inventar scrupulos al tuturor acestor năluciri în perspectiva semnificației: ordinea și logica elementului nu există.

De ce din întreaga listă a aiurelilor, morile de vânt și turma de oi au furnizat paradigme al neroziei proverbiale?

*

La finele celei de-a doua părți a romanului, exasperat de posibilitatea cine știe a cărei continuări supărătoare venite de aiurea, Cervantes decide soarta personajului: nu se poate la nesfârșit urmări nebunia. Don Quijote moare și acest lucru este deplâns de toți comentatorii, inclusiv de către cititori.

De regulă, moartea personajului - a oricărui personaj! - este regretată. Don Quijote nu este însă un personaj ca oricare altul. Din contră, el nu seamănă nici unuia (raportarea are în vedere trecutul!) și nici unul nu-i va semăna (raportarea are în vedere viitorul!).

*

Apostazia lui don Quijote

Înainte de a muri, don Quijote revine la vechea identitate: elementul. Nu i se datorează în totalitate, dar nici nu-i este străin. Formulată mai prudent, s-ar putea

³⁹ *Ibidem*, p. 42.

⁴⁰ Miguel de Unamuno, *Viața lui don Quijote și Sancho*, Editura Univers, 1983, p. 83.

⁴¹ *Ibidem*, p. 42.

⁴² *Ibidem*, p. 43.

⁴³ *Ibidem*, p. 47.

spune că participă la ea propria voință, voința altora și circumstanțele. La capătul tuturor este cel ce fusese înainte: Alonso Quijano.

Moartea îl readuce la element, nu elementul este însă cel ce-i aduce moartea.

*

Nimic din ceea ce este aproape, subsumat *zilei de azi*, nu-l interesează pe don Quijote. Nu-l interesează lumea în chipul ei imediat, în varianta apropierei sale. Pentru el lumea este după chipul îndepărtării, al *zilei de mâine*, al celei care fusese cândva, purtând în sine posibilitatea renovării: un mâine care a fost ieri! Lumea de departe este adevărul lumii, chipul ei real: apostazia!

*

Avea don Quijote apetența pentru conținutul *zilei de azi*, convențional numit în lexicul tradițional drept **real**? Atâta vreme cât atitudinea sa față de sine, de imediatul contextului vieții și al lumii era una de refuz, evident, un astfel de refuz este de natură să confere un răspuns negativ. Un astfel de real nu era unul dat, găsit acolo din ziua de ieri, de alaltăieri și de la facerea lumii. Nu era unul despre a cărui ființă și ale cărui temeuri el să nu poată spună nimic. Nu era expresia învăluită în mister a acestuia pentru care rațiunea umană să zdrobească întunericul și bezna care îl învăluiau. Era un real imediat, blând, maleabil, la purtător, cu posibilitatea de a fi construit **hic et nunc**. Realul nu-și avea transcendența care să-l opună subiectului.

Dezirabilitatea lui era refuzul elementului și înlocuirea acestuia cu mitul. Nu se raportează la real drept ceea ce îl precedă, îl anticipează pe sine și acțiunile sale. Nu se raportează la el ca la realul absolut, care întemeiază acțiunile și ființa, istoria sa și a lumii, ca la realul transcendent, ci ca la real imanent din interiorul ființei sale, de aceea cu un control deplin asupra sa și asupra posibilităților sale de transformare.

*

Pe scurt, don Quijote refuză elementul în expresia cotidiană a *zilei de azi*. Construcțiile sale, fantezia care-i produce transfigurarea lumii este, de fapt, fuga de element. Și pentru că, finalmente, așa ceva este imposibil, la capătul aventurilor sale există întoarcere. În final, don Quijote se întoarce acasă, conform jargonului hegelian, se întoarce la sine. „Deoarece lucrurile omenești nu dăinuiesc veșnic, ci coboară necurmat de la obârșii până ce ajung la capătul cel din urmă – și asta se întâmplă îndeosebi cu viețile oamenilor – și deoarece viața lui don Quijote n-avea nici un înscris din partea cerului ca să-și oprească curgerea, îi sosi și lui sorocul și veleatul tocmai când nici cu gândul nu gândea...”⁴⁴. Acum, el recunoaște chipul lumii sub chipul cunoscuților și al vecinilor, al prietenilor și al tuturor celor pe care-i întâlnește. Cu adevărat, acum el știe mai mult de *cine este*: „nu știu dacă sunt

⁴⁴ *Ibidem*, vol. 4, p. 388.

sau nu bun; atâta știu numai, că nu sunt eu cel rău⁴⁵. Revine la identități pe care le refuzase. Le spune tuturor pe nume și îi cheamă pe numele lor adevărate. Le cere expres să renunțe la glume. „Eu, domnilor, simt că mă apropii cu pași repezi de moarte; lăsați gluma la o parte și aduceți-mi un duhovnic care să mă spovedească...”⁴⁶.

În apropierea morții, elementul nu mai poate fi refuzat. Acțiunea ultimă este una de recunoaștere: **de element nu se poate fugi. Fantezia nu poate înlocui elementul, și nici idealul-realul:** „fost-am cât am fost don Quijote de La Mancha, acum sunt Alonso cel Bun. Fie ca pocăința și cugetul meu deschis să mă facă iarăși vrednic în ochii domniilor-voastre, așa cum eram mai înainte”⁴⁷.

Identitatea recâștigată nu este simplă enunț de asumare. Ea beneficiază de participarea conștiinței la un complet exercițiu de catharsis: „Mintea mi-e acum deschisă și limpede, fără umbrele întunecate ale eresurilor pe care le așternuse deasupra-i vătămătoarea și îndelunga citire a blestematelor cărți de povești cavaleriești. Acum îmi dau seama de bazaconiile și de minciunile lor și nu-mi pare rău de altceva decât că mi-au căzut atât de târziu solzii de pe ochi și nu mai am timp să-mi răscumpăr fapta, citind alte cărți, care să-mi fie adevărată lumină pentru suflet”⁴⁸.

La fel de precipitată și vinovată este invocarea cărților în calitate de cauză a orbirii, a creșterii *solzilor de pe ochi*. Nici paleativul invocat pentru răscumpărare: *cititul altor cărți*, nu este credibil. Alte cărți, altele decât cele vechi, împreună – cărți vechi și cărți noi - nu fac decât să manipuleze causal. Incriminate, ele ocultează, de fapt, adevărata cauză: prezența eului decident. Căci tocmai acesta este cel care decide în privința cărților, a celor bune și a celor rele. Intenționalitatea deviantă a acestuia și fantasmagoria deslușirii cauzei în altă parte decât în lotul opțiunii și libertății sale poate fi convingătoare mai mult sau mai puțin. Probabil, mai puțin din moment ce actul deciziei îi aparține, astfel încât voluntarismul cărților nu poate fi susținut. Cărțile sunt aduse în față de un eu, de o subiectivitate care le dorește și le repudiază. Ambele, dorința și repudierea cărților, aparține unei singure instanțe responsabile. Ea, nu cărțile aduse în culpă și, imediat, exonerate, poartă răspunderea rătăcirii și a întoarcerii.

Mintea mi-e acum deschisă și limpede pare să fie mai degrabă laudă atâta vreme cât, în continuare, cărțile sunt incriminate causal, iar mintea nu ia asupra-și răspunderea. De aceea nu este credibilă denunțarea vechii identități și asumarea celei dintâi. „Fericiți-mă, dragii mei, că eu nu mai sunt acum don Quijote de La Mancha, ci Alonso Quijano, ale cărui apucături blajine îmi făcuseră renumele de cel Bun”⁴⁹. *Mintea deschisă și limpede*, mintea lui Alonso Quijano nu era mintea care să includă cărțile excluzând calificarea sa decidentă.

*

⁴⁵ *Ibidem*, vol. 4, p. 377.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 392.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 394 - 395.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 390.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 391.

Ultimul cuvânt al lui don Quijote privește întoarcerea la element. Enunțurile despre sine, despre minte și despre cărți îi construiesc noul stabiliment în preajma elementului. Nu intră prea mult în discuție reclădirea acestuia în forma originară. O astfel de formă nici nu a existat. Începuturile romanului nu prezintă mai mult de o sugestie, o schiță aproximativă, nicidecum o hartă. Este, poate, ambiguitatea modernității de a se defini în preajma elementului în această formulă și nu alta. De aceea, exigența unei coerențe depline nu este în spiritul noului timp.

THE LIFE OF THE ELEMENTS – THE ELEMENT IN THE EARLY MODERN PERIOD (DON QUIXOTE)

(Abstract)

“The Life of the Elements – The Element in the Early Modern Period (Don Quixote)” is a study on the classic understanding of the element against the background of early modern Europe. Focusing on Cervantes’ protagonist, the present study points out that simplicity structures the European imaginary, as opposed to reality – be it a shared, historical, or commonplace reality.

Keywords: Don Quixote, madness, reality, fantasy, element, imaginary